

Генерал-мајор др **ЂОКО ИВАНОВИЋ**

СТВАРНИ И ПРАВНИ ПОЛОЖАЈ ЖРТАВА У ПЕТОЈ НЕПРИЈАТЕЉСКОЈ ОФАНЗИВИ

Историја је пуна примера гажења обичаја и правила, дате речи и писаног уговора. Варварски поступци према заробљеном непријатељу и становништву окупираних територија нису остали непознати ни ратнику стрелцу или витезу — ни савременом борцу. Међутим кршење ратног права није могло спречити његов даљи развој, нити укинути потребу његовог постојања. Напротив, са све већим усавршавањем ратне технике, са све већим проширивањем ратне позорнице, са све већим учешћем становништва у ратним напорима, расла је и расте потреба за ратним правом, за регулисањем ратова, ратних односа и ратних поступака.

Степен развика Међународног права а посебно Међународног ратног права огледа се, у првом реду, у односу према човеку, у поштовању његове личности, његове части и достојанства, у броју, врсти и значају признатих и загарантованих права у рату. Ако с тог аспекта анализирамо правила Међународног ратног права која регулишу поступак према жртвама рата, онда можемо бити веома задовољни њиховим, релативно, веома брзим и богатим развојем у првих тридесет година овог века.

Хашким и Женевским конвенцијама припада велика заслуга у подизању заштите права човека, под одређеним условима, на виши степен. Обичајне и уговорне одредбе које су штитиле жртве рата, упркос све жешће ратне стихије, поштеђивале их од понижења и гажења људског достојанства нашле су места у Међународном праву. Окрутна самовоља зараћених држава морала је уступити првенство потреби заштите права човека, људских права, на једној широј основи и вишем нивоу и тим правима обезбедити потпуније поштовање, дајући им снагу међународних закона.

Осврнућемо се укратко, само на неке основне одредбе IV Хашке конвенције од 1907 године и Женевских конвенција од 1929 године — које су штитиле жртве рата односно које гарантују заробљеним борцима, рањеницима и болесницима као и становништву на заузетој односно окупираној територији одређена права.

Права заробљеника:

Ратни заробљеници јесу лица, одређених категорија, која у оружаном сукобу између две Стране, допадно под непријатељску власт. У односу на Силу која их држи ратни заробљеници имају статус обезоружаног непријатеља. У односу на Силу којој припадају, ратни заробљеници су привремено отсутна лица, лишена одређених права и дужности али не и извесних обавеза.

По Женевској конвенцији о поступању са ратним заробљеницима, од 27 јула 1929 године, право на положај ратног заробљеника поред заробљених припадника редовних оружаних снага, имају и припадници милиције и добровољачких одреда — као и становништво неокупиране територије — под одређеним условима, с тим што припадници добровољачких одреда морају да испуњавају позната четири Хашка услова, тј.: да на челу имају одговорно лице, да носе видљиви знак распознавања, да отворено носе оружје и, најзад, да поштују ратне законе и обичаје (чл. 1).

Убити разоружаног непријатеља јесте злочин по Међународном праву. Заробљени борац није злочинац који се може кривично гонити и малтретирати зато што се борио за ствар своје домовине. Са њим не може слободно располагати лице које га је заробило или јединица. Ратни заробљеници су под заштитом и у власти непријатељске Силе која мора обезбедити, према њима, човечан поступак, заштитити их од аката насиља и увреда — почев од њиховог заробљавања на фронту па до репатријације. Непријатељска Сила не сме према ратним заробљеницима предузимати никакве врсте репресалија — због евентуалних против-правних поступака противничке Стране, из које потичу ратни заробљеници — или из било којих других разлога (чл. 2).

Непријатељска Сила мора обезбедити пуно поштовање части и личности ратног заробљеника водећи посебно рачуна о одговарајућем поступку према заробљеним женама-борцима (чл. 3).

Непријатељска Сила је дужна да преко својих органа и јединица обезбеди, у најкраћем могућем року после заробљавања, евакуацију заробљеног непријатеља из опасне зоне (чл. 7, 8).

Ратни заробљеници се не смеју употребљавати ни за какве радове који имају везе са ратним операцијама — било на самом фронту или касније (чл. 31).

Према њима се не смеју примењивати ма какве телесне казне или други облици свирепости (чл. 46).

Права рањеника и болесника:

Рањеници и болесници који падају под власт непријатеља користе, поред права која имају као и сви остали ратни заробљеници, још и посебна права с обзиром на њихово психичко или физичко стање.

По Женевској конвенцији за побољшање судбине рањеника и болесника у војскама у рату, од 27 јула 1929 године, заробљени рањеници и болесници имају право на потребну негу (чл. 1). Погинули се морају прикупити и са дужним поштовањем сахранити — извештавајући Страну из које потиче погинули о његовом имену и месту сахране (чл. 4).

Санитетско особље које је запослено око рањеника и болесника неће се сматрати ратним заробљеницима ако падне под власт непријатеља. Оно има право на посебан поступак. Зарађена страна је дужна да омогући повратак заробљеном санитетском особљу — у састав његових оружаних снага — чим то дозволе војне потребе (чл. 9, 12).

Права становништва:

Међународни закони и обичаји штите мирно становништво од ратних страха и аката насиља. Они грађанима гарантују живот, имовину и личну слободу.

Непријатељ мора поштовати лични живот, част, имовину и права породице. Он не сме присиљавати ниједног грађанина да даје било какве податке о оружаним снагама своје земље или на полагање заклетве непријатељској Сили (чл. 44, 45 и 46) Хашког правилника, усвојеног 1907 године. Пљачка имовине је изричито забрањена, евентуална реквизиција у природи мора бити у складу са економским могућностима становништва (чл. 28, 47, 50, 52).

Забрањено је убијање или вероломно рањавање лица која припадају непријатељском народу, као и нападање или бомбардовање, било којим средствима небрањених градова, села, насеља или појединих кућа (чл. 23, 25).

Зараћене Стране су морале поштовати изнете прописе, за време Другог светског рата — па према томе ускладити и своје унутрашње прописе са међународним законима и обичајима. Непријатељ је морао поштовати права жртава рата и по сваку цену спречити убијање ратних заробљеника, рањеника, болесника и становништва, спречити убијање талаца и силовање, масовно клање и мучење, застрашивање и изгладњавање, спречити пљачку, пустошење и паљење личне имовине и других добара народа.

Однос непријатеља према жртвама рата

Како је непријатељ поштовао Међународне законе и обичаје током Пете офанзиве, како је поступао према заробљеним борцима НОР-а, рањеницима, болесницима, становништву и његовој имовини — најбоље се може видети из наређења која су важила за непријатељске јединице током битке на Сутјесци, без обзира када су издата, као и из документације о фактичким поступцима непријатеља према жртвама рата. Још 27 априла 1941 године командант 11 немачког армиског корпуса, генерал Коцфлајш издао је заповест у којој се, између осталог, каже:

„... 2. Очекујем да сваки отпор буде сломљен са безобзирном оштрином. Без оклевања треба стрелјати сваког оног који се затече под оружјем, било да даје отпор или бежи...“¹⁾

Само један дан касније, 28 априла 1941 године, командант 2 немачке армије Вајс у својој заповести, између осталог, наређује:

„1. ...

ц) Појавили се у једној области нека наоружана банда треба стрелјати и мушкарце способне за оружје, који су ухваћени у близини банде...

д) Сви стрелјани има да се обесе, а њихове лешеве оставити да висе.

2. ...

е) У угроженим местима, које су поселе трупе, одмах узети таоце (из свих друштвених слојева), које треба после напада стрелјати и обесити. Ову меру одмах објавити у свим насељеним местима...“²⁾

¹⁾ Зборник докумената НОР-а, том I, књига I, стр. 327.

²⁾ Зборник докумената НОР-а, том I, књига I, стр. 329—330.

У наређењу начелника штаба немачке Врховне команде, од 16 новембра 1941 године за угушивање „комунистичких устаничких покрета у окупираним областима“, између осталог, се каже:

„2. ...

Вођа је сада наредио да треба свуда применити најоштрије мере, како би се покрет угушио у најкраћем року ...

3. ...

б) ... Као одмазда за живот једног немачког војника мора се у тим случајевима узети као опште правило, да одговара смртна казна 50—100 комуниста. Начин извршења смртне казне мора још појачати застрашујући ефекат ...“

Током целе 1941, 1942 и 1943 године потчињени команданти и јединице су се такмичиле у зверствима сваке врсте, паљевини, „сравњавању села са земљом“, вешању или стрелјању на лицу места — свих и свега што је било или би могло бити партизанско. Познато је Хитлерово наређење о немилосрдној ликвидацији „командоса“ од 18 X 1942 године,³⁾ које је у потпуности важило и за балканске партизане — на основу заповести главног команданта немачких оружаних снага на Југоистоку генералпуковника Лера, Пов. бр. 2887 од 28 октобра 1942 године, у којој се, између осталог, каже:

„Фирерова заповест у потпуности важи за цело подручје команде оружаних снага на Југоистоку ...

Добровољно предавање таквих лица неће ништа изменити њихову судбину.

Све непријатељске групе које се ма где појаве биће уништене до последњег човека.

Тек када сваки устаник буде знао, да као такав ниуком случају не може извући живу главу, може се очекивати да ће окупационе групе бити у стању да савладају сваки устанички покрет ...“⁴⁾

Генерал Лер је наредио да се одредбе горње заповести спроводе са „најбруталнијом строгошћу“ и запретио да ће прекршиоце „без милости узети на одговорност“. Он је био свестан да ће ова заповест, као и низ других, изазвати низ злочина и да је као таква противправна. Због тога је наредио да се заповест повуче и уништи када се са њом упознају јединице.

Генерал Роата, командант 2 италијанске армије је 1 марта 1942 године својом познатом окружницом „Цирколоре 3 Ц“ наредио безизнимно стрелјање заробљених бораца НОВЈ.

„... Стога наређујем да се о свакој одлуци да се неки партизан не стрелја обавести команда армије; поред заробљеникових генералија навести још и мотив због чега се није приступило његовом стрелјању ...“⁵⁾

³⁾ Војно-историски институт ЈНА: бр. регистра 6/1, К-1.

⁴⁾ Војно-историски институт, 2/2 А — К-2.

⁵⁾ Државна комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача: Саопћење о талијанским злочинима против Југославије, Београд, 1946, стр. 77.

У „Упутству о владању трупа у акцији“, које је 12 маја 1943 године издао командант 118 ловачке дивизије, генералпшуконик Јозеф Киблер, између осталог, се каже:

„Тач. 2 — заробљеници: ко је очевидно учествовао у борби против немачког Вермахта и буде заробљен има након саслушавања да се стреља . . .

Тач. 8. Држање према становништву: Трупе има да поступају безобзирно и са бруталном оштрином против становништва . . .“⁶⁾

Команданти немачких дивизија су, 29 маја 1943 године примили и даље пренели својим јединицама депешу следеће садржине:

„После успешно извршеног потпуног затварања у обруч — комунисти ће делимично покушати да се пробију.

Заповест: Ниједан мушкарац способан за борбу не сме жив изаћи из обруча.

Жене претрести да нису преобучени мушкарци.“⁷⁾

Сва изнета наређења била су на снази током Пете непријатељске офанзиве.

Поступак непријатеља према заробљеним борцима НОР-а и становништву

На просторији, на којој су вођене борбе током Пете офанзиве, а нарочито између кањона Пиве, Таре и Сутјеске, наши непријатељи су применили сва дотадашња искуства у масовном уништавању добара, у мучењима и свирепим, зверским комадањима свих људских бића на које би наишли — чак и нејачи склоњене у тамним и дубоким пећинама кањона Пиве. Навешћемо само неке примере, од многобројних, који поткрепљују горњу констатацију.

Поступак са заробљеним борцима, рањеницима и болесницима.

Средином јуна 1943 године припадници немачке 118 ловачке дивизије наишли су у рејону Сутјеске на један ешелон од око 200 тешких рањеника. Иако им немоћни рањеници нису пружили отпор, — Немци су их убијали машинкама, клали и на грудима им палили ватру. Ешелон тешких рањеника — заробљених бораца НОВЈ — сагорео је у ватри потпаљеној руком злочинаца.

Другу групу од око 20 рањеника који су били склоњени у једној скровитој вртачи, Немци су тукли бомбама а потом су се сјурили у вртачу и раскомадали и погинуле и још живе рањенике.⁸⁾

Командант 369 „Вражје дивизије“, генерал-пшуконик Фриц Најдхолд је 29 маја 1943 године издао наређење да се настави беспштедно убијање рањеника и становништва.⁹⁾ Команданти непријатељских дивизија, пукова и батаљона лично су руководили зверствима и давали пример својим потчињенима. Тако је Командант 118 дивизи-

⁶⁾ Војно-историски институт, Бр. рег. 5/1, К. 2-Б, стр. 298.

⁷⁾ Војно-историски институт ЈНА (VII), Бр. рег. 5/1, К. 2-Б, стр. 263, 300.

⁸⁾ Архив ВИИ ЈНА, Рег. бр. 1/1 — 8/1, К. 2-Б.

⁹⁾ ВИИ ЈНА, Бр. рег. 5/1, К. 2-Б, стр. 258—264.

зије лично учествовао у масакрирању великог броја рањеника и болесника у Сухој и мучењу заробљеника и ухваћеног становништва у околини Тјентишта.

Почетком јуна 1943 године — у једној колиби, на месту званом Гај, крај Пиве, Немци су после страшног мучења, из шмајсера убили око 100 тешких рањеника и у с. Коритнику 50 рањеника. Они су том приликом од рањеника у с. Коритнику одвојили једног лекара и његову супругу — болничарку и на свиреп начин их убили код сеоске чесме.¹⁰⁾ Они су запалили и цркву у селу Мратињу да би сагорела заједно са заробљеним рањеником.¹¹⁾

Непријатељи су се једнако односили и према заробљеном, здравом или рањеном борцу на самом положају. О томе говоре стотине примера. Навешћемо један: на положајима код Г. Бара, са којих су наше јединице привремено отступиле, непријатељ је заробио један број рањених бораца. Противнападом наше јединице су мало касније повратиле изгубљени положај и на њему пронашле своје борце са одрезаним главама, ушима и ногама, забијеним колчевима у главу, груди итд.

Долина реке Сутјеске је била препуна најразноврснијих зверстава. Сведок су становници тога краја, нарочито села Врбнице, који су остали живи, кријући се по дубоким шпиљама и густим шумама Зеленгоре, Маглића, Волујака и Вучева — и после борбе закопавали унакажене лешеве партизана. Очевидац тих недела је и група руководиоца Треће НОУ дивизије која се 18 јуна 1943 године пробијала долином Сутјеске у правцу Врховног штаба. Гомиле црних, на јунском сунцу поднадулих, унакажених и раскомаданих лешева заробљених бораца НОВЈ — лежали су на обалама реке Сутјеске. На такав начин завршило је живот више од 2.000 тешких рањеника и болесника.

Очевици су и сами рањеници које Немци нису открили и који су остали у животу захваљујући прихвату од стране становништва или пробијању до најближих партизанских снага.

Поступак према становништву.

Сведоци немачких злочина били су и припадници немачких јединица које су учествовале у њиховом извршењу.¹²⁾

Припадници „Принц Еуген“ дивизије су на свим правцима наступања чинили нечувена зверства над мирним становништвом по се-

¹⁰⁾ ВИИ ЈНА, Бр. рег. 4/1, К. 2-Б, стр. 179.

¹¹⁾ ВИИ ЈНА, Бр. рег. 4/1, К. 2-Б, стр. 202.

¹²⁾ Тако немачки официр др Еуген Струмф каже да је Аугуст Шмитхубер, командант 14 пука СС дивизије „Принц Еуген“ био најкрволочнији официр дивизије: „... када смо једног дана дошли у место Пива и ушавши у једну кућу неког учитеља, чија се жена пре два дана породила, наредио је (Шмитхубер) да се цела породица моментално исели. У поменутој кући било је 12 лица. Како се они нису моментално иселили Шмитхубер је наредио да се одмах сви побију...“

... Један сељак је донео на лежима неког нашег (немачког) рањеног војника, по рођењу из Линца, ја сам примио овог рањеника а тај сељак који га је донео стајао је по страни. У том тренутку наишао је Шмитхубер и питао, шта овај тражи ту, па чувши шта се догодило, он је хладно наредио да се тај сељак убије...“

лима, на раду по пољима као и над чобанима по пашњацима — нарочито у срезу Никшићком и Шавничком. Убијали су девојке и младиће, људе и жене, децу малу и немоћне старце, где год су их нашли. Потресни су примери њихових недела у селима Луково, Враница, Прага, Грац, Добро Село, Превиш, Милошевићи и десетинама других. Народ је до те мере био заплашен системом уништења и методом извођења злочина да их је било и полуделих — од ужаса свирепости и страха.¹³⁾

9 јуна 1943 године делови „Принц Еуген“ дивизије су блокирали сваку кућу у малом планинском селу Стабна, из којих су посебне екипе извлачиле и мајке са децом на грудима, и старце и осталу нејач, а затим их (106 на броју) живе спалили у три сеоске колибе.¹⁴⁾ Припадници немачких и италијанских јединица задовољавали су свој злочиначки садизам: набијали су децу, на очиглед родитеља и друге родбине, на своје бајонете, а потом их бацали у пламен запаљених кућа, колиба, или припремљених ломача. После тога су на ред долазили родитељи и остала родбина — и до последњег сагоревали као живе буктиње пред очима побеснелих звери у људском облику.

Да би заплашени народ повратио у села, непријатељ би кроз село најпре упутио колону која се лепо опходила са свима становницима, а кад би ова колона напустила село и кад би се у њега вратили избегли становници, непријатељ би се изненада поново вратио и вршио масакрирање мирног становништва. Тако су италијанске и немачке јединице — само за два дана крајем Пете офанзиве — успеле да похватају и покољу око 1.600 људи, жена и деце — по раштрканим и малим селима Планине Жупе и Пивске.

Јединице 369 дивизије генерала Фрица Најдхолда похватале су на правцу Горажде — Фоча око 80 особа — мушких и женских и потерале их испред коњичких делова. Ко на том путу није могао да издржи темпо коњаника — био је одмах убијен. Припадници те дивизије су, после претходног силовања, извршили масовни покољ жена у Пљеваљском срезу.

Поступак са имовином.

На правцима свога наступања непријатељ је уништавао, палио и пљачкао сва лична и општа добра — све што је могло користити човеку за његов физички опстанак. У малим планинским селима и катунима, која живе у условима тегобног живота и борбе са суровим планинским недаћама, лишити човека намирница, одеће, обуће, постелне опреме, куће или колибе, усева и стоке — практично значи осудити га на смрт. А то су Немци и желели и радили. Тако су припадници СС дивизије „Принц Еуген“ после спаљивања 106 људи, жена и деце у селу Стабна, спалили све њихове куће, стаје за стоку и колибе, опљачкали сву имовину која им је могла користити и собом отерали око 2.000 комада ситне и 250 крупне стоке.¹⁵⁾ Они су је отерали

¹³⁾ ВИИ ЈНА, К. 2-Б, стр. 167—174.

¹⁴⁾ ВИИ ЈНА, К. 2-Б, стр. 174.

¹⁵⁾ ВИИ ЈНА, рег. бр. 1/1 — 8/1, К. 2-Б, стр. 174.

са собом, за своју исхрану, и у многим другим селима темељито уништили и спалили чак и усеве.¹⁶⁾ У општини Дробњаца, која је имала свега 800—900 домаћинстава, непријатељ је спалио 378 кућа, 468 штала, 537 колиба, одвео 548 коња, 1.673 грла крупне стоке, 13.963 овце, вагонске количине: меса, жита, вуне итд.¹⁷⁾

Сутјеска је мозаик свирепости, злочина и других противправних радњи које су фашисти практиковали на пространим ратиштима Европе.

Непријатељи наших народа у току Народноослободилачког рата морају признати да су народи Југославије по начелима Међународног права, имали право на устанак и да су водили борбу поштујући правила и обичаје ратног права, упркос грубог кршења и безобзирног гажења и тих правила и тих обичаја од стране немачких оружаних снага и њихових савезника. А ратни закони и обичаји, по чл. 9 Бриселске декларације од 1874 године морају се примењивати и на припаднике народне војске као и добровољачких одреда ако испуњавају позната четири услова. Несумњиво да ова одредба обухвата припаднике наших партизанских јединица. На тој конференцији је било покушаја да се одузме право становништву на дизање против окупатора на оној територији где је уведена његова стварна власт. По тој пројектованој одредби лице које би се дигло против окупатора не би се сматрало ратним заробљеником него би се због побуне могло предати суду. Пошто је тај пројекат био уперен против партизана, он је изазвао оштар протест малих држава. Претставник Белгије Ланбреммон рекао је:

„Ако грађани морају бити кажњени само зато, што су стављајући на коцку свој живот, хтели да бране своју земљу, онда треба да поред стуба где ће бити стрељани, нађу одредбу уговора, који је потписала њихова влада, осуђујући их унапред на смрт“.¹⁸⁾

Због тога је тај противпартизански пројекат одредбе био повучен, што значи да је Бриселска конференција одобрила право народа на отпор. И док је Прва Хашка конференција потврдила све Бриселске одредбе, Друга Хашка конференција није забранила народни устанак у борби против окупатора. Она је нарочито истакла поштовање ратних закона и обичаја. У прелиминарним одредбама се каже: „... становништво и ратници остају под заштитом и влашћу начела Међународног права онаквим како она произилазе из обичаја установљених међу просвећеним народима, и закона човечности и захтева јавне свести.

Оне изјављују да се у том смислу морају тумачити нарочито чланови 1 и 2 усвојеног Правилника...“

Међутим, непријатељ је у току целог Народноослободилачког рата побијао право на устанак на основу Хашких одредаба — иако је

¹⁶⁾ ВИИ ЈНА, К. 2-Б, стр. 170—179.

¹⁷⁾ ВИИ ЈНА, К. 2-Б, стр. 389.

¹⁸⁾ Академик И. П. Трајнин, „Питање партизанског рата у Међународном праву“, Београд, 1947, стр. 11.

био свестан њиховог значаја и права која из њих проистичу. Зато је партизанске јединице, а касније и Народноослободилачку војску Југославије, називао „бандом“ и другим сличним изразима, да би им тим путем оспорио својство зараћене стране, без обзира на то што је НОВЈ испуњавала сва четири позната Хашка услова.

Са друге стране, НОВЈ се доследно придржавала својих обавеза из Међународног ратног права. И наш Врховни командант се непрекидно бринуо о поступању са ратним заробљеницима. Свестан је био тешкоћа око примене одредаба Женевске и Хашких конвенција на лица која су починила толико дивљаштва и нечовечних дела. Та иста лица су заробљавали и чували наши борци који су имали и личне, непречишћене рачуне са непријатељем. Тешко је било наћи некога коме непријатељ није поклао децу, или поубијао родбину, или спалио кућу и слично. Само висока свест бораца и дубока оданост и вера у своју Партију, у свога Врховног команданта, уздржавала их је од личног обрачуна са непријатељем због његових почињених недела. Наш борац се није могао спустити на ниво фашистичког тиранина. Тако га није учио Врховни командант нити одгајала његова Партија.

Још 8 новембра 1941 године Врховни командант је у име Врховног штаба наредио свим штабовима, политичким комесарима и борцима НОПОЈ следеће:

„ . . .

1. Под претњом казне смрти забрањује се одговарати на злочине сличним протумерама које нису дозвољене у Партизанским редовима:

а) малтретирање, пребијање или било какво испољавање личне мржње према заробљеницима који падају у наше руке . . .

2. Заробљени непријатељски официри и војници имају се стражарно спровести најближим нашим партизанским командама, које ће онда саме предузети истрагу против појединаца из редова заробљеника за које се непобитно докаже да су вршили било каква зверства или насиља.

3. . . . Наше војне партизанске јединице дужне су више од свих строго да поштују ратничка правила и високо држати неокаљану заставу наших херојских партизанских одреда Југославије“.¹⁹⁾

Документација НОР-а је препуна наређења, упута и директива за регулисање конкретног поступка према ратним заробљеницима — у вези њихове безбедности, смештаја, исхране, размене итд.

Непријатељ није признао Народноослободилачку војску за зараћену страну — не само током 1941 године него ни касније када су формиране регуларне јединице — десетине елитних дивизија и корпуса. Неки писци мисле да се непријатељ устручавао од признања Народноослободилачке војске ради тога што није могао да се помири са њеним начином вођења рата. Међутим, овде се не ради о начину рата — о партизанској тактици — када је реч о положају партизана у Међународном праву. Ту тактику могу да усвоје, у овој или оној

¹⁹⁾ Зборник, том I, књига II, стр. 223—224.

ситуацији и јединице регуларне армије. Ради се о праву вођења рата у позадини непријатељских снага, о ратним дејствима на окупираној територији, коју је непријатељ ставио под своју управу и за коју важе од њега издати прописи. Ниједан војник нити правник, неће посумњати у право једног команданта да упути регуларне јединице позади главних непријатељских снага и положаја, у његовој ближој или дубљој позадини на његовој или од њега окупираној територији — у циљу окружења и уништења непријатељских снага, одвлачења његових снага са фронта, спречавања намераваног напада, рушења система одбране, наношења губитака, уништења важних објеката у позадини, уништења материјалних извора за снабдевање — кидања комуникациских веза — или у ма ком другом циљу. Ниједно војно правило нити иједна одредба Међународног права — не прописује границу продора нити време задржавања јединица у позадини непријатеља. Нема прописа ни о обавезном одржавању везе „убачених“ јединица са својим главним снагама — у тактичком, оперативном или стратегиском опсегу. Оне оперишу слободно у непријатељској позадини у духу добијене директиве и конкретне ситуације — проналазе најбоља решења за извршење постављеног општег задатка. Међутим, у Другом светском рату, Немци су и такве јединице третирали као злочиначке банде. И оне су биле стављене ван закона као и „побуњеничке банде“ регрутоване из народа чија је влада „званично капитулирала“ и које после тог чина нису имале право ни на какву врсту отпора против окупационих трупа и власти. Зар се немачки поступак током 1941 и 1942 године, па и 1943 године у нечему разликовао — према ухваћеним југословенским партизанима од поступка према совјетским партизанима или енглеским падобранцима и командосима? Не — није се разликовао. То су биле, за њих, злочиначке банде које су могли грађани или трупе растргнути без одговорности. Немаца се није тицало да ли је влада тих бораца у њиховој позадини капитулирала, избегла из своје земље или води на фронту активну борбу. Они нису водили рачуна да ли су ти борци регрутовани из народа, или су бивши припадници регуларне армије — који нису положили оружје, или су припадници редовних оружаних снага које активно воде борбу на фронту и које су њихове старешине упутиле у позадину непријатеља са одређеним задатком Немци нису пазили на униформу и ознаке бораца у позадини нити их се тицало да ли носе народну ношњу или комплетну униформу регуларних оружаних снага сила из којих потичу итд. Другим речима, Немци нису водили рачуна о испуњавању или неиспуњавању одредаба међународног права — у погледу позната четири Хашка услова — да би таквим борцима признали или одбили статус ратних заробљеника — ако буду ухваћени. За Немце је било основно да такви борци воде убитачну борбу, да су веома опасни и да их због тога треба ликвидирати, без обзира на све чињенице и права која их штите. Критеријум за поступак била је борба тих бораца, опасност или могућа опасност од њиховог присуства, а не њихов положај који им обезбеђује међународно право и као

борцима и као евентуалним ратним заробљеницима. Немци су имали пуно разлога за свој страх, али не и за своје поступке. Партизани у срцу „Европске тврђаве“ нису били пожељни. Они су натерали окупатора да одваја елитне јединице са фронта за борбу против њих. Зашто? Зато што су својом борбом угрожавали и опстанак главних снага. Партизани су спречавали коришћење не само материјалних него и људских резерви са окупираних територија. Они су реметили реализацију планова ратне привреде. Они су ометали снабдевање оружаних снага на фронту. Они су подизали дух народног отпора на пројектној територији позадине — на којој су лежала материјална богатства и извори снабдевања не само немачких оружаних снага него и њихове земље. Од тога снабдевања, као и у свим дуготрајним ратовима, умногоме је зависила победа или пораз Немачке итд. Ето те опасности су диктирале однос према партизанима па је за то био исти 1941 године — када се партизани нису наслањали на своју регуларну армију — као и 1942 године када су у операцијама садејствовали крупним оружаним снагама НОВ Југославије. Исти однос као и према совјетским партизанима — који су координирали своје акције са јединицама Црвене армије — и претстављали део оружаних снага СССР-а итд.

Може ли се поставити питање, у ситуацији коју је наметнуо Други светски рат, да је на једној окупираној територији завршена свака борба самим фактом окупације — и без обзира како је до те окупације дошло? Не. Таква теорија је неодржива и са војничке и са правне тачке гледишта. Та окупирана територија је део светског ратишта на коме оперишу савезничке снаге — примењујући одговарајућа начела стратегије и тактике — у циљу победе над непријатељем. Тај унутрашњи фронт је саставни део општег фронта који се протезао преко три континента. Фашистичке силе су могле да негодују и да буду против „отварања“ тих фронта — због њихове опасности — али не и због тога што њихово отварање није било у складу са законима ратовања или што је било противно законима и обичајима Међународног права.

Непријатељ није имао ни моралног ни правног основа за недела која је вршио и на Сутјесци и широм Југославије као и на другим ратиштима. Због извршених покоља, пљачки, паљевина и низа других противправних радњи — припадници непријатељских сила из Другог светског рата су и изведени на оптуженичку клупу у Нирнбергу и другим местима и суђено им као и сваком другом окорелом злочинцу.